

Posudek diplomové práce Barbory Janouškové *Nereferenční to v češtině jako expletivum?*

Barbora Janoušková se ve své práci zabývá těmi případy užití výrazu *to* v češtině, které nemají jasnou referenci nebo je v nějakém ohledu oslabená. Na základě odborné literatury pracuje s funkcí *to* modifikační (*to leje*) a expletivní (*v hodinách to hrklo*). Z teoretického hlediska se zabývá tím, zda by bylo možné pro druhý typ případu používat v zahraniční lingvistice zavedený termín *expletivum* a v té souvislosti řeší otázku, zda je čeština *pro-drop jazykem* zcela, nebo jen částečně. Z české odborné literatury navazuje zejména na práce I. Kolářové (2001, 2007), a to se záslužnou snahou je rozvíjet a přistupovat k nim v případě potřeby i kriticky: například poukazuje na nejasná místa v kategorizaci, využívá aktuální dostupnosti mluvených korpusů a pracuje s nimi a modifikuje pojetí Kolářové o poznatky přicházející ze zahraničí. Praktická část zahrnuje kvalitativní analýzu užívání nereferenčního *to* v subjektové pozici v mluvených korpusech ORAL2013 i ORTOFON (celkem 300 dokladů získaných manuálním výběrem z 5000 náhodných konkordancí z každého korpusu, následně podrobených analýze, je součástí přílohy práce v tištěné i elektronické verzi).

Poznámky k teoretické části práce:

1. Referenční potenciál (RP) je na str. 14 definován jako míra reference konkrétního výrazu nehledě na jeho konkrétní užití, tj. RP je vymezen jako systémová vlastnost. – Na str. 15 autorka sice deiktika charakterizuje jako výrazy bez svébytné reference, ale přisuzuje jim možnost nabýt „vysokého referenčního potenciálu v komunikační situaci“, což odporuje uvedené definici RP.
2. Část 2.1 úsporně, ale poměrně zdařile vysvětluje různá pojetí reference v různých přístupech (např. logický, textový, kognitivní). Domnívám se, že popis kognitivního přístupu k referenci není příliš srozumitelný někomu, kdo s ním není již seznámen, a to z důvodu nejasných či nevhodných formulací, srov. „V lingvistické sémantické analýze jsou záznamy a popis porozumění nejdůležitějšími daty“ (str. 15; podtržení problematické volby lexika EL); „Za účelem určení referenta je poté sestaven sémantický rámec“ (str. 16) – není jasné kým, zda je to jen analytický postup, nebo kognitivní přístup k přirozenému procesu identifikace referenta v reálné komunikaci, o níž se v předcházejících větách píše. Vedle toho na závěr tohoto oddílu není uvedeno shrnutí, v němž by autorka specifikovala, co z uvedeného přijímá pro svou vlastní práci (nenacházíme k tomu totiž komentář v celkovém shrnutí teoretické části na str. 39n.).
3. Domnívám se, že distinkce mezi referenčním a koreferenčním *to* ve funkci zájmena popsána na str. 17–19 je v dané podobě neudržitelná, neboť každé endoforické *to* je vysoce potenciálně koreferenční, smysl spíše dává pozorování toho, o jak lokální vztah se jedná (s dislokovanými členy typu *Pracovat, to mu nevoní* na jedné straně spektra) a k čemu *to* referuje (jmenný výraz vs. slovesný dej vs. výpověď či větší úseky). Dobře to ukazuje příklad (8), který je koreferenčním užitím *to*, ale uvedený je v části o referenčním zájmenu, ale i pro předcházející příklady (6) a (7) je možné najít/vytvořit přirozeně koreferenční kontexty.
4. Ve shrnutí na str. 39n. autorka expletivum souhrnně pojímá jako nereferenční zájmené *to* ve strukturní funkci podmětu, čímž ho klade do kontrastu s modifikačním částicovým *to* v bezpodmětových větách. Pak by bylo ale vhodné neuvádět ve shrnutí protikladné, a proto matoucí tvrzení, že „expletivní *to* se vyskytuje v bezpodmětových větách“, případně podrobněji argumentovat ve prospěch bezpodmětových vět s podmětem (argumentace na str. 26 mi nepřipadá dostatečná). Zároveň není pravda, že nereferenční *to* se shoduje s predikátem, zatímco modifikační nikoliv – všechny příklady modifikačního *to* lze převést do préterita, v němž mají stejnou formální podobu jako nereferenční *to* (srov. *Hergot, to včera mrzlo* vs. *Šlo to s ním s kopce*). Velmi oceňuji autorčino úsilí v tomto úseku práce formulovat

co nejpřesněji vymezení sledovaného typu a předpoklady jeho chování vůči dalším kategoriím, bylo by však vhodné pečlivě promyslet přesnost a kompatibilitu jednotlivých tvrzení.

Komentář k analytické části práce:

Diplomantka na základě vymezení reference dospívá k tomu, že lze vymežit referenční, modifikační a nereferenční/explicitní *to*. V analýze se zaměřuje na poslední typ, z důvodu omezení vzorku a souvislosti s dosavadním výzkumem expletiv pouze ve funkci subjektu (ač upozorňuje na výskyt *to* ve stejné funkci i v jiných větněčlenských pozicích). Předpokládá přitom výskyt formálně expletivního *to* ve vytýkacích konstrukcích a inferenční expletivního *to* definovaného sémanticky.

K formálně vytýkacím konstrukcím:

- oceňuji autorčinu snahu vnést tento typ uvažovaného expletiva do českého odborného diskurzu
- bylo by vhodné přesněji popsat dané konstrukce; není úplně jasné autorčino zaměření na výhradně korelativní užití s vedlejší větou (jsou, nebo nejsou sem zahrnuty i konstrukce infinitivní, dislokované či s infinitivem na pozici předmětu uvozeného předložkou, srov. *Spát, to se mi teda nechce* či *Mám na to, říct mu pravdu*); vysvětlit vliv valenčního rámce řídicího slovesa na výskyt či obligatornost formálně vytýkacího *to* (jímž by se dalo přesněji charakterizovat *to*, nakolik je *to* vyžadováno valenčně kvůli explicitní signalizaci syntaktického vztahu či nakolik je prostředkem zdůraznění, například i v korelaci se specifickým slovosledným uspořádáním)
- v analýze by bylo vhodné zohlednit variaci ve slovosledu (domnívám se, že významnou oproti psaným projevům), totiž korelativum, resp. nereferenční *to* řazené před sloveso, za nímž následuje vedlejší věta, srov. str. 46
- zároveň se domnívám, že sémanticky a pragmaticky se v datech s formálně expletivním *to* vybraných jako prototypických na str. 46 (příklady 61–65) objevuje zajímavý vzorec hodnoticích, postojových predikátů a konstrukcí (*vyhovuje, je dobré, je mi to fuk*), které umožňují vysvětlit i vyšší výskyt beneficienta/proživatele vyjádřeného v dativu.

K inferenčním konstrukcím:

- oceňuji autorčinu snahu revidovat kategorie Kolářové, využít ty, které se objevují i v jejím vzorku, a rekatégorizovat jiné, například nebrat frazeologické jednotky jako homogenní, dále nedělenou kategorii, ale předpokládat škálu frazeologizace u všech jednotlivých typů vymezovaných sémanticky
- pokud jde o autorčinu vlastní klasifikaci, prosím o vysvětlení, proč je nutné vymezovat speciální kategorii *všeobecné to*, v čem je daný typ odlišný od jiných kategorií inferenčního expletiva
- všechny příklady inferenčního expletiva v příloze práce by měly být kategorizovány rovněž podle vnitřního dělení, které autorka zavádí; a zároveň by bylo vhodné komentovat, zda některé příklady bylo obtížné klasifikovat, byly potenciálně zařaditelné do více kategorií apod.

Práce je po formální stránce zpracována pěkně, autorka dodržuje náležitosti odborného stylu, místy by – vzhledem ke složitosti tématu – bylo vhodné usilovat o přesnější vyjadřování, některé příklady to dokládající byly uváděny u konkrétních připomínek v posudku výše. V práci se místy objevuje systematictější chyba v oddělování frází bez verba finita interpunkcí, srov. např. str. 45 *Z dat se ukázalo, že předpoklad výskytu dvou typů expletivního to v mluvené češtině byl správný.*

Diplomová práce Barbory Janouškové se zabývá složitým tématem, k němuž přináší cenné poznatky dané zejména prací s mluvenými korpusy. Její dílčí nedostatky (ve výkladu, argumentaci, formulacích)

jsou podle mého soudu všechny dány chybějícím časem na dostatečnou revizi koherence jednotlivých rovin provedeného výzkumu. Celkově předložená práce rozhodně splňuje požadavky kladené na tento typ kvalifikačních prací a ráda ji doporučuji k obhajobě s navrhovaným hodnocením velmi dobře.

V Praze dne 31. 8. 2019

Mgr. Eva Lehečková, Ph.D.